

Gizarte Zientziak, Geografia eta Historia

Gure hezkuntza tradizioan gizartea ezagutzea gazteen heziketaren oinarritzko atala izan da. Gizarteak historian zehar izan duen eta gaur egun duen antolaketa eta funtzionamendua aztertu dira, baita gizartea kokatu eta antolatzen den lurraldea ere.

Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzako Gizarte Zientziak, Geografia eta Historia irakasgaiaren bidez ikasleek ezagutza horretan sakondu dezaten lortu nahi da, aurreko etapako Natur, Gizarte eta Kultur Ingurunearen Ezagutza izeneko irakasgaien lortutako ezagutzetatik abiatuta. Ikasleek, etapa honetan izanen duten bilakaeraren ondorioz, gizarte gaiak sakonago ezagutu behar dituzte eta irakasgai honi jakintza-arlo gisa heldu behar diote, Geografia eta Historia oinarritzko erreferentziatzat harturik. Bi jakintza-arlo horiek gizarte eremuaren ardatz egituratzaileak dira, gizakiaren eta gizartearen errealitateari ikuspegi orokor eta integratzaile batetik erreparatzen diotelako. Hala eta guztiz ere, gaur egun gizakiaren eta gizartearen errealitatea uler dadin, Gizarte Zientzietako beste jakintza-arlo batzuek esku hartu behar dute; izan ere, horiek azterketarako ikuspegi desberdinak eskaintzen dituzte. Halako ekarpenak egin dituzte Ekonomiak, Soziologiak, Artearen Historiak edo Ekologiak, aipatutako errealitatea ulertzeko alderdi osagarriak lantzen baitituzte.

Irakasgai honen bidez ikasleek behar dituzten ezagutzak, trebetasunak eta jarrerak lortu behar dituzte bizi diren munduaren errealitatea, iraganeko eta oraingo esperientzia kolektiboak eta gizarteko bizitza garatzen den espazioa ulertzeko.

Alde batetik oinarritzko ideiak eskaintzen ditu gizartearen dimentsio espazialari eta lurralde egiturari buruz; lurralde egiturak askotariko esparruak har ditzake, tokiko esparrutik hasi eta mundu esparruraino. Aldi berean ikasleei hurbiltzen dizkie gizartearen eta haien ingurune fisikoaren arteko elkarreraginaren printzipioak, eta bide ematen die gizakiak espazioan nola diharduen eta inguruneak nolako aukerak eta mugak ezartzen dizkion baloratzeko. Halaber, ikasleek kontzientzia handiagoa izanen dute gizartearen espazio antolaketari, dimentsio demografikoei, ekonomikoei edo sozialei, esku hartzeko moduei eta inpaktuei buruz.

Beste alde batetik, gizarteko gertaerak eta fenomenoak beren testuinguruan ulertuz eta gizartean aldaketa historikoaren prozesuak aztertuz, gaur egungo gizartearen ezaugarri eta arazo nagusiak baloratu, ulertu eta juzgatzeko zentzua hartzen dute. Ikuspuntu horretatik, komenigarria da ikasleei ezagutza orokorra eskaintzea egungo errealitatea interpretatzeko, kontuan hartuta errealitatea denboran zehar gizakiak egindako eraikuntza dela, eta denbora historikoa ulertzeko esparru orokorra ematea. Horregatik adin horietan oso garrantzitsua da gorabehera historikoei buruz oinarritzko erreferentziak lortzea, geroko ikasketen oinarri izanen baitira.

Etapan honetan ikasleen adimena pentsamendu zehatzetik pentsamendu formalerantz garatzen ari da eta horrek erraztu egiten ditu gai honen irakaskuntza eta ikaskuntza. Hala ere, jakintza-gai hauen konplexutasunak zenbait zailtasun sortzen ditu, espazio eta denbora nozio batzuen ikasketa, giza eta gizarte gertaeren azalpenaren kausen eta asmoen aniztasuna edo askotariko informazioen prozesamendua direla eta. Horregatik, kurtso guztietan lan etengabea egin behar da, etapan zehar nozio horiek pixkana-pixkana lortzeko.

Informazioa behar bezala erabiltzeko zenbait teknika ikasiko dira: behaketa egitea, dokumentazioa aztertzea, tratatzea, antolatzea, grafikoki adieraztea edo komunikatzea; gainera irakasgai bakoitzak bereak dituen prozedurak eta teknikak landuko dira. Horiei esker, ikasleek ezagutza irekiak jasoko dituzte eta irakasgai honetatik abiatuta etorkizunean berez (geroz eta modu autonomoagoan) ikasteko gaitasuna izanen dute.

Edukiak eta ebaluazio irizpideak kurtsoen arabera antolatzen dira. Aurkezpena argiagoa izateko, lehenengoak multzoetan banatzen dira eta, era berean, epigrafeak dituzte alderdi zehatzak enuntziatzeko.

Hasierako multzoari *guztientzako edukiak* deritza eta kurtso guztietan geografia eta historia ezagutzeko oinarritzko alderdiak agertzen dira bertan. Alderdi horiek prozedura orokorrak dira edo, hala badagokio, jarrerai buruzkoak dira. Curriculumean hasierako multzo hau sartzearen helburua eduki horiek azpimarratzea da, honexek izan behar bailuke gainerakoa garatzeko esparrua.

Lehenengo kurtsoan natur ingurune edo eremuak lantzen dira: bai elementuen elkarreraginak, bai giza taldeekiko elkarreraginak lurraldearen egiturari. Ildo horri jarraikiz, mundua hartzen da espazio-erreferentziatzat eta sakonago lantzen da Espainiako eta Europako eremua. Biodibertsitatea baloratzea eta hura mantentzen laguntzeko ardura izatea eduki hauekin zerikusia duten jarrerak dira eta bigarren multzoan (*Lurra eta natur inguruneak*) sartzen dira. Hirugarren multzoan bide hezkuntza lantzen da, arauak ikasiz eta zirkulazio istripuen prebentzioaren bitartez.

Gizarteak denboran zehar aztertzeko irizpide kronologikoa erabiltzen da. Lehenengo kurtsoak gizarte historikoen bilakaera du ardatz, haien jatorritik Antzin Arora arte. Esparru horretan gizartearen bilakaera argiago hauteman daitezkeen alderdiak nabarmentzen dira. Gainera, denboraren ikuspegitik ez dira alde batera uzten egungo gizarteak egituratzeko adierazgarrienak izan daitezkeen alderdiak. Gure herrialdearen historia, berriz, eremutat mundua eta, bereziki, Europa hartuta aztertzen da. Laugarren multzoak (*Historiaurreko gizarteak, lehenengo zibilizazioak eta Antzin Aroa*) eduki horiek guztiak biltzen ditu.

Bigarren kurtsoan biztanleria aztertzen da: portaerak eta joera demografikoak, horien ondorioak, baina baita egungo gizartearen ezaugarriak ere, bereziki, Espainian eta Europan. Hala, haien egitura eta aniztasuna ezagutuko dira eta gizartearen egituraketan migrazioek betetzen duten zeregina ere bai. Gainera, hirietako bizimoduak eta hiri espazioaren karakterizazioa lantzen dira (2. multzoa, *Biztanleria eta gizartea*). Bestalde, bilakaera historikoaren analisiarekin jarraitzen da, Erdi Aroko gizarteetatik Estatu modernoaren egituratu arte. Hirugarren multzo honetan (*Industriaurreko gizarteak*) arreta berezia eskaintzen zaie aipatu garaiko Iberiar Penintsulari, Erdi Aroan penintsulako lurraldeak zuen egitura anizkoitzari, monarkia hispaniarrari eta Amerikaren kolonizazioari.

Hirugarren eta laugarren kurtsoetan espezializazioa handiagoa da eta bi kurtso horiek alderdi komun hau dute: egungo mundua aztertzeari arreta berezia jartzen zaio eta, horretarako, ikuspegi osagarriak erabiltzen dira.

Hirugarren kurtsoan lurraldea aztertzen da, bere alderdi eta espazio-eremu desberdinei erreparaturaz. Jarduera ekonomikoaren ikerketatik eta horiek espazioan eta paisaian sortzen duten egituratik abiatuta, munduko, Europar Batasuneko eta Espainiako eremu geopolitiko eta ekonomiko handien antolaketa politikoa eta espazio geografikoa aztertzen dira, baita herrien arteko mendekotasuna duen mundu baten eraldaketak eta arazoak ere, giza garapenean gertatzen diren desberdintasunei aipamen berezia eginez. Bigarren multzoak (*Jarduera ekonomikoa eta eremu geografikoa*), hirugarrenak (*Antolaketa politikoa eta eremu geografikoa*) eta laugarrenak (*Aldaketak eta desorekak egungo munduan*) eduki horiek egituratzen dituzte. 5. multzoan bide hezkuntzaren edukiak lantzen dira, arauak eta bide segurtasuneko oinarri funtsezkoak ikasiz.

Laugarren kurtsoak egungo gizartearen bilakaera eta karakterizazioa azpimarratzen ditu. Egungo gizartearen oinarri historikoak aztertzeko, kontuan hartzen dira XVIII. mendetik XX. mendearen lehenengo erdira arte izandako aldaketa ekonomikoak, politikoak eta sozialak. Ondoren, gaur egungo munduko ordena politiko eta ekonomikoa aztertzen da eta integrazio prozesuak, gizartearen aldaketak, aginte guneak eta tentsioak; guneak ere bai. Berezi nabarmentzen da Espainiako Estatu demokratikoaren egitura eta Espainia Europar Batasuneko kide izatea. Eduki horiek 2. eta 3. multzoei dagozkien: *Egungo gizartearen oinarri historikoak* eta *Gaur egungo mundua, hurrenez hurren*.

Nafarroako Foru Komunitateko eduki berariazkoak dagozkien gai multzoetan sartzen dira. Geografia fisikoko, giza geografiako eta geografia ekonomikoko edukiak, baita soziologikoak ere, *Batasuna aniztasunean* epigrafearen pean elkartzeko dira; historiari buruzkoak, berriz, *Gertaera historiko nagusiak* izenburuaren pean. Nortasunaren ezaugarriak izeneko atalak Nafarroa beste autonomia erkidegoetatik bereizten duten berezitasunak ditu aztergai. *Arte ondarea* atalean Nafarroako arteari buruzko edukiak aurkezten dira. Ikasleak berak bere ikasketetan eraginkortasunez parte hartzearen aldeko apustua egiten da; xede horrekin, informazio iturriak modu autonomoan erabiltzen ditu ikasleak eta bakarkako edo taldeko lanak eta txostenak egiten ditu, eskolako liburutegiko bitartekoak erabiliz eta arreta berezia eskainiz bizi den tokiko ondare artistikoari.

Zenbait helburu eta eduki Herritartasunerako eta giza eskubideetarako hezkuntza eta Hezkuntza etiko-zibikoa irakasgaiekin bat datoz: batzuetan elkarren osagarriak dira eta besteetan, berri, ikuspuntu desberdinetatik lantzen dira.

Oinarrizko gaitasunak lortzeko irakasgaiak egiten duen ekarpena

Gizarte Zientziak, Geografia eta Historia irakasgaia integratzailea da eta, beraz, ikasketen bidez oinarrizko zenbait gaitasun lortzen dira.

Gaitasun soziala eta herritartasuna hertsiki lotuta dago irakasgaiak aztertzen duen gaiari. Curriculum osoa gaitasun hori lortzera bideratuta dagoela esan daiteke, gizartearen errealitatea, egungoa eta historikoa, ulertzea baita ikasketaren helburua. Helburu hori lortzeko, ordea, lehenik eta behin, gizartearen bilakaera eta antolaketa, lorpenak eta arazoak ezagutu behar dira. Ikasleek gaitasun hori erabili beharko dute gizartean moldatzeko. Noski, egungo gizartearen ezaugarriak, haien aniztasuna, norbera bizi den gizartearen elementu eta interes komunak ulertzen lagunduko du eta, ildo horretatik, bizikidetasuna errazten duten sentimendu komunak sorraraziko ditu.

Halaber, gizarte trebetasunak lortzeko lagungarria da. Alde batetik, iraganeko edo oraingo giza ekintzak ulertzeko, ikasleek beren garaiko eragileen ikuspegitik ikusi behar dituzte; hala errazagoa da bestearen tokian jartzeko gaitasuna garatzea, hau da, enpatia garatzea. Beste alde batetik, horrela jardunen du ulermen horren bidez baloraziorako eta elkarriketarako gai denean, arazoei irtenbidea emateko edo iritzi desberdinak dituzten pertsonak errespetatzeko derrigorrezko bidea baita; baina, gainera, balio horiek aplikatzea aurreikusten du, talde lana edo eztabaidak proposatzen baititu. Horien bidez norberaren ideiak adierazi eta gainerakoenak entzun eta errespetatu daitezke. Egungo edo historiako gizarte errealitate desberdinetara hurbiltzeak edo kulturen ekarpenak baloratzeak gizarte gaitasunak garatzen laguntzen du, laguntza hori zeharkakoa izanda ere.

Irakasgaiak ekarpen garrantzitsua egiten du *Mundu fisikoa ezagutzeko eta harekin elkarreaginean aritzeko gaitasuna* lortzeko. Gaitasun horrek, besteak beste, honako alderdiak biltzen ditu: giza jarduera garatzen den espazio fisikoa hauteman eta ezagutzea, bai eremu handietan bai ingurune hurbilenean; eta bien arteko elkarreaginea hauteman eta ezagutzea. Giza jarduera garatzen den espazioaren zuzeneko edo zeharkako pertzepzioa Geografiako lan-ardatz nagusietarikoa da: gizarteko gertaerak eta ikaslearen bizitza bera gertatzen diren espazioa ulertzea, hau da, espazioaren dimentsioa. Gaitasun hori lortzeko da aipatutako dimentsioa eduki geografikoen ikasketari erantsiko zaiola ziurtatzen den heinean; horretarako, garrantzi berezia dute espazio eta paisaia erreala edo irudikatuak aztertzeako orientazioaren, kokapenaren, behaketaren eta interpretazioaren prozedurek.

Beste ekarpen bat lor daiteke, aurrekoak bezain garrantzitsua, gizakiaren eta ingurunearen arteko elkarreaginea eta horren ondorioz eratzen den lurraldearen antolaketa ezagututa. Irakasgaiak aukera ugari eskaintzen ditu espazioa eta bertako baliabideak erabiltzean gizakiak nola di-

harduen aztertzeke, eta ez bakarrik arazoak sortzen dituenean, baita ingurumenaren babesa eta zaintza ziurtatzeko ekintza arduratsuak egiten dituenean ere.

Kultur eta arte adierazpenerako gaitasuna garatzeko ekarpena artearen agerpenak ezagutu eta baloratzearekin lotuta dago, bereziki. Hala eta guztiz ere, ekarpen hori errazagoa izanen da artelan aipagarriak hautatzen badira, dela estiloak edo artistak zehazteko duten esanahiarengatik, dela kultur ondarearen zatia izateagatik. Gainera, haiek aztertzeke beharrezkoak diren elementu teknikoak behatu eta ulertzeko trebetasunak eskaini behar zaizkie ikasleei. Planteamendu horretatik abiatuta, artelanak estimatzen ikasten da, pertzepziorako eta sentsibilizaziorako trebetasunak lortzen dira, artelanekin hunkitzeko gaitasuna lortzen da eta, gainera, kultur ondarea baloratzen, errespetatzen eta haren kontserbazioaz arduratzen laguntzen da.

Informazioaren tratamendua eta gaitasun digitala izenekoa garatzeko ekarpena oso garrantzitsua da, gizarteko gertaerak eta gertaera historikoak ulertzeko behar-beharrezkoak direlako informazioa lortu eta ulertzeko trebetasunak. Horiek ezinbesteko elementuak dira irakasgai hone-tako ikasketa askotan. Ekarpene berezia egiten da errealtatea zuzenean edo zeharka behatuz bildutako informazioa bilatu, lortu eta tratatzeko, baita idatzizko iturriak, iturri grafikoak edo ikus-entzunezkoak erabiltzeko ere, hala paperezko euskarrian nola informazioaren eta komunikazioaren teknologien bitartez. Askotariko iturriek eskaintzen duten informazioa objektibotasun eta egokitasun irizpideen arabera hautatzeko irizpideak ezartzea, alderdi garrantzitsuak garrantzirik gabekoetatik bereiztea, iturriak aipatu eta alderatzea edo informazioa modu kritikoa integratu eta aztertzea, horiek guztiak, besteak beste, gaitasun hori lortzeko egiten diren funtsezko ekarpenak dira.

Bestalde, errealtatea ulertzeko askotan hitzekoa ez den hizkuntza erabiltzen da eta hizkuntza horrek ikonoen, ikurren eta irudikapenen lengoia ezagutzen eta interpretatzen laguntzen du. Horietarikoak dira, bereziki, hizkuntza kartografikoa eta irudiaren hizkuntza.

Hizkuntza gaitasuna ikasketa ororen funtsezko oinarria da. Horregatik, teknika egokiak erabiliz, irakasgai guztiek lagundu behar dute testuak irakurtzeko orduan, bai ikasgelan, bai kanpoan, haiek hobeki ulertzen. Gauza bera gertatu behar da irakaslearen azalpenekin, idatzizko eta ahozko adierazpenekin, eta irakasgaiaren hiztegi berezia erabili behar da. Hain zuzen ere, Gizarte Zientziak, Geografia eta Historia irakasgaiaren edukien ezaugarriek esker, gaitasun hau garatzen ahal da ikasleak eraginkortasunez parte hartzen badu bere ikasketan, informazio iturriak modu autonomoan erabiliz.

Halaber *matematikako gaitasuna* lortzen laguntzen da nolabait ere. Errealtatearen alderdi kuantitatiboak eta espazialak ezagututa lortzen ahal da gaitasun hori, irakasgaiak barruan hartzen baititu eragiketa errazak, magnitudeak, ehunekoak eta proportzioak, oinarrizko estatistikako nozioak, zenbakizko eskalen eta eskala grafikoan erabilera, erreferentzia sistemak eta forma geometrikoen ezagutza, baita neurtzeko irizpideak, informazioen zenbakizko kodetzea eta horren irudikapen grafikoak ere. Tresna horiek guztiak erabiltzen badira gizarte errealtatea deskribatu eta aztertzeke, ikasleek hautematen dute tresna horiek hainbat egoeratan erabiltzen ahal direla, eta hartara funtzionalagoak bihurtzen dira matematikako gaitasunari lotutako ikasketak.

Ikasten ikasteko gaitasuna lortuz gero, ikasleak ikastea errazten duten tresnak izanen ditu, baina, gainera, arazoei buruzko ikuspegi estrategikoa izanen du, aldaketak aurreikusten ahalko ditu eta haietara ikuspegi positiboa izanez moldatzen jakinen du. Horretarako eskaintzen diren aukerak zabalak dira: mota desberdinetako arrazoibideak aplikatzea, kausa anitzeko azalpenak bilatzea eta gizarte fenomenoek efektuak iragartzea. Gainera, informazio iturriei buruzko eza-gutzak eskaintzen dira eta nola erabili behar diren erakusten da: hainbat bidetatik lortutako informazioa bilduz eta sailkatuz eta, betiere, hura aztertuz. Halaber lagundu egiten du pentsatzeko, antolatzeke, buruz ikasteko eta informazioa berreskuratzeko estrategiak (hala nola laburpenak, eskemak edo mapa kontzeptualak) garatzen direnean.

Irakasgai honek *norberaren autonomia eta ekimena* susta dezan, planifikazio eta gauzatze ekimenak garatu behar dira, baita erabakiak hartzeko prozesuak ere. Horiek argiagoak dira eztabaidak eta banan-banako edo taldeko lanak egiteko orduan, asmatu, aztertu, planifikatu, jardun, egindakoa berraztertu, aurreikusitako helburuak eta lortutakoak alderatu eta ondorioak atera behar baitira.

Helburuak

Eta honetan Gizarte Zientziak, Geografia eta Historia irakasgaiaren bidez hurrengo gaitasunak garatu nahi dira:

1. Gizarteko gertaerak arautzen dituzten prozesuak eta mekanismoak eta gertaera politiko, ekonomiko eta kulturalen arteko elkarreraginak identifikatzea eta ezagutza hori egungo gizartearen bilakaera, gizonezkoen eta emakumezkoen zeregina eta arazo aipagarrienak azaltzen dituzten kausen aniztasuna ulertzeko erabiltzea.
2. Ingurune fisikoaren bereizgarri diren oinarritzko elementuak, elkarren arteko eraginak eta espazioa eta baliabideak erabiltzeko orduan giza taldeek ezartzen dituzten eraginak identifikatu, kokatu eta aztertzea eskala desberdinetan, eta ondorio ekonomikoak, sozialak, politikoak eta ingurumenekoak baloratzea.
3. Lurraldea gizartearen eta ingurunearen arteko elkarreraginaren emaitza dela ulertzea, gizarteak lurraldean moldatzen eta antolatzen baitira.
4. Munduko eta eremu geoeconomiko handietako aniztasun geografikoaren oinarritzko ezaugarriak identifikatzea, kokatzea eta ulertzea, baita Europako, Espainiako eta Nafarroako ezaugarri fisikoak eta giza ezaugarriak ere, eta natur ondarea babestearen aldeko eta aniztasun soziala errespetatzearen aldeko jarrerak bultzatzea.
5. Munduko, Europako, Espainiako eta Nafarroako historiari dagokionez, prozesu eta gertaera historiko aipagarriak identifikatzea eta denboran nahiz espazioan kokatzea, Gizadiaren bilakaerari buruzko ikuspegi orokorra lortzeko eta horren interpretazio egokia egiteko, norbera barnean duten gizarte komunitateen aniztasuna ulertzen laguntzen duen interpretazioa hain zuzen ere.

6. Kultur aniztasuna baloratzea eta beste kulturekiko eta iritziekiko tolerantzia eta errespetuzko jarrerak agertzea, horiei buruzko iritziei uko egin gabe.
7. Kultur eta gizarte errealitatearen barruan azalpen artistikoen bereizgarri diren oinarritzko elementu teknikoak ulertzea natur ondarea eta ondare historikoa, kulturala eta artistikoa, bai Espainiakoa eta bai Nafarroakoa, baloratu eta errespetatzeko, haren kontserbazioaren erantzukizuna onartzea eta banan-banan nahiz taldean aberasteko baliabide bezala estimatzea hura.
8. Gizarte Zientziek eskaintzen duten hiztegi berezia ikasi eta erabiltzea, ohiko hiztegiari hura erantsita hizkuntza zehaztasun handiagoz erabiltzeko eta komunikazioa hobetzeko.
9. Hitzezko informazioa, informazio grafikoa, ikurren bidezkoa, estatistikoa eta kartografikoa bilatu, hautatu, ulertu eta erlazionatzea, betiere iturri desberdinetatik lortuta, ingurune fisikoak eta sozialak, eskolako liburutegiak, komunikabideek eta informazioaren teknologiek eskainitakoa barne, lortu nahi den helburuaren arabera tratatzea eta gainerakoei modu antolatu eta ulergarrian adieraztea.
10. Lanak taldean egitea eta jarrera eraikitzaile, kritiko eta tolerantearekin parte hartzea eztabaidetan, iritzia behar bezala arrazoitzea eta gizakiaren eta gizartearen arazoak ebazteko elkarriketa baloratzea.
11. Gizarte demokratikoen funtzionamendua ezagutzea eta haien funtsezko balioak eta oinarriak aintzat hartzea, baita eskubide eta askatasunak ere, uko egin ezinezko lorpen bezala eta bakerako beharrezko baldintza gisa; bereizkeriak eta bidegabeko jarrerak eta egoerak salatzea, eta eskubiderik edo baliabide ekonomikorik gabeko herriekiko, gizarte taldeekiko eta gizabanakoekiko elkartasunez jokatzeko.

Lehen kurtsoa

Edukiak

1. multzoa. *Guztientzako edukiak*

- Arlo honetako ikasketarako beharrezkoak diren hizkuntza trebetasunak lortzea: idatzizko eta ahozko testuak ulertzea, hiztegi berezia ezagutzea, ahozko eta idatzizko adierazpenak behar bezala erabiltzea etab.
- Idatzizko iturrietako informazioa ulertzea eskemen, grafikoen, mapa kontzeptualen, laburpenen eta abarren bidez.
- Eskala eta ezaugarri desberdinetako mapak eta irudiak irakurri eta interpretatzea. Zuzeneko edo zeharkako behaketaren bidez errealitate geografikoa hautematea. Grafikoa interpretatzea eta datuetatik abiatuta grafikoa egitea.

- Iturri desberdinetatik (ikonografikoak, arkeologikoak, idatzizkoak, informazioaren teknologiek eskainitakoak, etab.) informazioa lortzea eta informazioa idatziz lantzea.
- Denboran eta espazioan aroak, kulturak eta zibilizazioak eta gertaera historikoak kokatzea. Denbora segidak grafikoki irudikatzea.
- Gertaera historikoen eta bilakaera nahiz aldaketa prozesuen arrazoiak eta ondorioak identifikatzea eta faktore sortzaileekin harremanetan jartzea.
- Agerpen artistiko aipagarrienak bereizten dituzten oinarritzko elementuak ezagutzea eta beren garaiko testuinguruan jartzea. Espainiako eta Nafarroako kultur herentzia eta arte ondarea baloratzea, zaindu eta kontserbatu behar den aberastasuna baita.

2. multzoa. *Lurra eta natur inguruneak*

- Lurra nola irudikatu. Orientazio eta kokapen geografikorako teknikak aplikatzea.
- Natur ingurune nagusiak karakterizatzea eta erliebearen oinarritzko osagaiak, klimak, urak eta landaredia identifikatzea; elkarreraginak ulertzea. Haiek erakusten dituzten irudiak behatu eta interpretatzea. Aniztasuna baloratzea, zaindu beharreko aberastasun gisa.
- Munduko, Europako eta Espainiako kontinenteak, ozeanoak, itsasoak, erliebe unitateak eta ibaiak mapan kokatu eta karakterizatzea. Natur ingurune nagusiak kokatu eta karakterizatzea, arreta berezia jarritz Espainiako eta Europako lurraldeei.
- Giza taldeak eta ingurunearen erabilera: elkarreraginak aztertzea. Arrisku naturalak. Ingurumen arazoren bat ikertzea, adibidez, gizakiak landarediaren gainean duen eragina, uraren arazoa edo klima aldaketa. Inguruneak eskaintzen dituen aukerez jakitun izatea eta biodibertsitatea eta garapen iraunkorra mantentzen laguntzearen aldeko jarrera izatea.
- Batasuna aniztasunean Nafarroako lurraldea: kokapena, mugak eta mugak; Eskualde banaketa; Erliebea; Klima; Landaredia; Ibaiak; Urtegiak eta aintzirak; Naturgune babestuak.

3. multzoa. *Bide hezkuntza*

- Segurtasun arauen garrantzia.
- Bide-seinale motak.
- Bizikleta: Arauak eta stripuen prebentzioa.
- Errepide eta hiri bideetako istripuak eta zerk eraginak diren.
- Bide segurtasuneko printzipio funtsezkoak: oinezkoarenak, bidaiariarenak eta gidariarenak.

4. multzoa. *Historiaurreko gizarteak, lehenengo zibilizazioak eta Antzin Aroa*

- Ehiztariak eta biltzaileak. Iraultza neolitikoaren ondoriozko aldaketak. Historiaurreko alderdi adierazgarriak egungo Espainiako lurraldean.

- Lehenbiziko zibilizazio hiritarrak.
- Mundu klasikoa: Grezia eta Erroma. Atenasko demokrazia. Antolaketa ekonomikoaren, administratiboaren eta politikoaren motak Erroman.
- Hispania erromatarra: erromanizazioa. Hiria eta hiriko bizimodua. Kulturaren eta artearen eragina.
- Erromatar Inperioaren krisia. Erromatar inperioaren amaiera eta batasun mediterraneoaren haustura. Kristautasunaren jatorria, hedapena eta esanahia.
- Nafarroako gertaera historiko nagusiak. Historiaurrea: Paleolitoa, Neolitoa eta Burdin Aroa; baskoiak eta erromatarrak.
- Nafarroako arte ondarea: Hurrengo obra artistikoetako bakarren bati buruzko informazioa biltzea eskolako liburutegiaren baliabideak erabiliz (entziklopediak, monografiak, web orriak, etab.): Historiaurreko kobazuloak: Zatoia Abaurregaina, Berroberria Urdazubin eta Akelarren Leze Zugarramurdi; Longarko hipogea Vianan; "Portillo de Eneritz" trikuharria Artaxoan; Alto de la Cruzeko Burdin Aroko aztarnategia Cortesen; Andelos hiri erromatarra; Arellanoko villa; eskualdeko beste adibide batzuk.

Ebaluazio irizpideak

- 1. Mapan tokiak edo espazioak kokatzea koordenatu geografikoen datuak erabiliz, eta legenda eta sinbologiatik abiatuta irudikatutako espazioen informazioa lortzea; ondorioak ahoz edo idatziz azaltzea.**

Irizpide honen bidez egiaztatu behar da ikaslea gai den orientazio geografikoaren sistemari dagozkion oinarritzko lerroak (meridianoak, paraleloak eta oinarritzko lerro irudikatuak) identifikatzeko. Gainera, mapan tokiak kokatu behar ditu longitudearen eta latitudearen bidez. Era berean, informazio sinbolikoa deskodetzeko eta interpretatzeko gai ote den ebaluatu behar da, mapako informazioaren edukia deskribatzeari begira betiere.

- 2. Munduko, Europako, Espainiako eta Nafarroako ingurune fisikoa egituratzeko oinarritzko elementuak mapan kokatzea: ozeanoak eta itsasoak, kontinenteak, erliebe unitateak eta ibaiak; espazio zehatzean nagusi diren ezaugarriak azpimarratzea.**

Irizpide honen bidez egiaztatu behar da Munduko eta Europako mapa fisikoa eta, bereziki, Espainiako eta Nafarroako ezagutzen den, oinarritzko ezaugarriei dagokienez; gainera, espazioan elementuak kokatu behar dira eta lurralde bakoitzean nagusi direnak adierazi.

- 3. Planetako eta, bereziki, Espainiako eta Nafarroako naturgune handien ezaugarri fisiko nabarmenenak (erliebea, klima, urak eta elementu biogeografikoak) alderatzea eta espazioan kokatzea, baita giza taldeei eskaintzen dizkieten aukerekin harremanetan jartzea ere.**

Ebaluatu behar da ea ikasleak gai diren Nafarroako, Espainiako eta munduko natur ingurune nagusiak ezagutzeko, espazioan kokatzeko, karakterizatzeko eta bereizteko, paisaia geografiko desberdinak eratzen dituzten ezaugarri fisiko nagusien arteko elkarreraginaren araberak, ahalbidetzen dituzten bizi formekin erlazionatuz.

- 4. Giza ekintzak natur ingurunean sortzen dituen eraginen zenbait adibide identifikatu eta azaltzea; kausak eta efektuak aztertzea eta eraginak mugatzeko beharrezkoak liratekeen jokabideak eta neurriak planteatzea.**

Irizpide honen bidez ebaluatu nahi da ea ikasleek ezagutzen dituzten ingurumen arazo aipagarrienak, bereziki, natur ingurunearen ezaugarriekin zuzeneko zerikusia dutenak: uraren urritasuna, basoak galtzea, klima aldaketa, etab.; horiek beren kausekin eta efektuekin erlazionatu behar dituzte eta, gainera, zientziaren, teknologiaren, kontsumo arduratsuaren eta abarren bidez haiek hobetzeko ekintzak proposatzeko gai izan behar dute.

- 5. Kronologiako hitzarmen eta unitateak eta bilakaerari nahiz aldaketari buruzko nozioak erabiltzea eta munduan, Espainian eta Nafarroan historiaurrean eta Antzin Aroan izandako gertaera eta prozesuei aplikatzea.**

Irizpide honen bidez ebaluatu nahi da ea periodizazio eta datazio zuzenak erabiltzen diren, denborazko erreferentzia gisa, historiako gertaera eta prozesuak kokatzeko, eta ea ikasleak gai diren, Historiaurreko eta Antzin Aroko gizarteei dagozkien prozesuetan, iraunkortasun elementuak eta aldaketa elementuak identifikatzeko.

- 6. Iraultza neolitikoak Gizadiaren bilakaeran eragin zituen aldaketak identifikatu eta azaltzea eta horien garrantzia eta ondorioak baloratzea, gizarte harrapakarien ezaugarriekin alderatuta.**

Irizpide honen bidez egiaztatu behar da ikasleek identifikatzen ote dituzten gizarte harrapakari nagusien oinarritzko elementuak eta iraultza neolitikoarekin batera etorri ziren aldaketa handiak, iraultza horrek gizadiaren bilakaeran izan zuen eraginaz jabetzeko. Era berean, egiaztatu behar da egungo munduan eta Espainiako nahiz Nafarroako arte ondarean Historiaurreko elementu garrantzitsuak hautematen dituzten. Azaltzeko orduan, kontuan hartu behar da ea hizkuntza behar bezala erabiltzen duten eta oinarritzko hiztegi egokia erabiltzen duten.

- 7. Lehenengo zibilizazio hiritarretakoren baten eta Greziako zibilizazioaren ezaugarri aipagarrienak bereiztea eta azken horren jatorrizko elementuak identifikatzea; mendebaldeko zibilizazioari egindako ekarpenaren alderdi nabarmenak baloratzea.**

Irizpide honen bidez egiaztatu behar da ikasleak gai diren Egiptoko, Mesopotamiako eta Greziako zibilizazioak denboran eta espazioan kokatzeko, haiek osatzen zituzten oinarritzko elementuak deskribatzeko eta haien antolaketa politiko, ekonomiko eta sozialen arteko aldeak azaltzeko. Halaber egiaztatu behar da ikasleek gaurko munduan eta Espainiako kultur eta arte ondarean bereizten ote dituzten Greziak mendebaldeko zibilizazioari egin zizkion ekarpenen elementu nagusiak.

- 8. Segurtasun arauetara egitearen garrantzia ulertzea.**

Irizpide honen bidez ebaluatu nahi da ea ikasleek zirkulazio arauak eta bide-seinaleak ezagutzen dituen eta ea ulertzen duen haiei men egin beharra istripuak saihesteko, bai oinezko, bai bidaiari bai gidari gisa.

9. Zibilizazio erromatarren antolaketa politiko, ekonomiko eta sozialaren ezaugarriak azaltzea eta Hispanian nahiz Nafarroan erromanizazioak izan zuen garrantzia baloratzea, baita gure herrialdean Erromak utzitako ondarearen iraupena ere, eta haren ekarpen nagusietako batzuk aztertzea.

Irizpide honen bidez egiaztatu behar da ikasleek zibilizazio erromatarren ezaugarriak eza-gutzen dituzten, eta arreta berezia jarriko zaio antolaketa politiko-sozialari eta ekonomikoari; Hispania Erromak sortutako mundu mediterraneoaren zati izan zela jakin behar dute eta arte ondarean nahiz egungo beste ezaugarri kultural batzuetan identifikatu behar dituzte erromatar zibilizazioak Espainian utzitako ondarea eta Nafarroako biztanleengan izan zuen eragina.

10. Eduki geografikoa edo historikoa duten idatzizko informazio iturrien ulermenezko irakurketa egitea eta lortutako informazioa modu egokian azaltzea, idatziz.

Irizpide honen bitartez egiaztatu nahi da ikasleek irakasgai honetan erabiltzen diren idatzizko informazio iturrien ulermenezko irakurketa egiten duten, iturri horietan dauden ideia nagusiak jasotzen dituzten, beste ideia batzuekin lotzen dituzten azalpen-eskemak eratzeko, eta gai diren horrela lortutako informazioa azaltzeko, idazmena eta hiztegia egoki erabiliz.

Bigarren kurtsoa

Edukiak

1. multzoa. *Guztientzako edukiak*

- Arlo honetako ikasketarako beharrezkoak diren hizkuntza trebetasunak lortzea: idatzizko testuak ulertzea, hiztegi berezia ezagutzea, ahozko eta idatzizko adierazpenak behar bezala erabiltzea etab.
- Idatzizko iturrietako informazioa ulertzea eskemen, grafikoen, mapa kontzeptualen, laburpenen eta abarren bidez.
- Aldi eta gertaera historikoak espazioan eta denboran kokatzea. Aldiberekotasunaren eta bilakaeraren nozioak. Denbora segidak grafikoki irudikatzea.
- Gertaera eta prozesu historikoetan kausak eta ondorioak hautematea eta haien izaera bereiztea. Gizarteko gertaeren kausen aniztasuna identifikatzea. Gizonek eta emakumeek historiako subjektu gisa izan duten zeregina baloratzea.
- Inguruneari buruzko informazioa bilatu, lortu eta hautatzea idatzizko iturrietan, ikonografikoetan, grafikoetan, ikus-entzunezkoetan eta informazioaren teknologiek eskainitakoetan. Lortutako informazioa idatziz lantzea. Informazio estatistikoa grafiko bihurtzea.

- Estilo artistikoak bereizten dituzten oinarritzko elementuak hautematea eta obra aipagarriak interpretatzea testuingurua kontuan hartuta. Espainiako eta Nafarroako kultur herentzia eta arte ondarea baloratzea, zaindu eta kontserbatu behar den aberastasuna baita.
- Erdi Aroko edo Aro Modernoko alderdiren bat aztertzea, egungo gertaera edo egoera aipagarriren batekin zerikusia duena betiere.

2. multzoa. *Biztanleria eta gizartea*

- Biztanleria. Banaketa. Gaur egungo portaera demografikoak ulertzeko demografiako oinarritzko kontzeptuak aplikatzea eta horiek munduan eta Espainian sortzen dituzten ondorioak aztertu eta baloratzea. Datu eta grafiko demografikoak irakurri eta interpretatzea.
- Gaur egungo gizarteak. Egitura eta aniztasuna. Desberdintasunak eta gatazkak. Europako eta Espainiako gizartearen ezaugarriak. Immigrazioa eta gizarteratzea. Kultur desberdintasunak aztertu eta baloratzea.
- Bizitza hiri inguruan. Lurraldearen urbanizazioa gaurko munduan eta hiri hierarkia. Hiri egituraren funtzioak eta espazio-identifikazioa. Hirietako arazoak. Espainiako hiriak.
- Batasuna aniztasunean:
 - Nafarroako biztanleria: Biztanleriaren bilakaera eta banaketa; Ezaugarriak: jaiotza eta heriotza tasak; Migrazio mugimenduak.
 - Landa ingurunea eta hiri ingurunea: Landa ingurunea (ipar-mendebaldeko Nafarroa hezea, Pirinioetako Nafarroa, Erdialdea eta Erribera). Hiri ingurunea (Nafarroako hirien eta hiri sarearen egitura).
 - Euskara: Jatorria; Nafarroako euskalkiak; Nafarroako zenbait leku izen eta horien esanahia.
 - Folklore eta herri tradizioak Nafarroan: Herri musika: Nafarroako jota eta euskal kantu herrikoia; jota, Lizarrako larrain dantza, Cortesko makil-dantza, Luzaideko bolanteak, Baztango mutil-dantza, Lesakako ezpata-dantzariak, Iturengo zanpantzarra etab.; Uxue, Aralarko San Migel, xabierraldia, Kodesko Ama Birjina, Hiru Behien Zerga, Muskilda, etab.; sorginak, Teodosio Goñi, Errolanen kanta, Obanosko San Gillen eta Santa Feliziaren misterioa, Fiteroko mairuaren leizezuloa etab.

3. multzoa. *Industriaurreko gizarteak. Erdi Aroa eta Aro Modernoa*

- Erdi Aroko gizartea. Islamaren jatorria eta hedapena. Gizartea, ekonomia eta boterea Europa feudalean. Hiriaren berpiztea eta merkataritzako trukeak. Erdi Aroko kultura eta artea; Elizaren eginkizuna.
- Iberiar Penintsula Erdi Aroan. Errekonkista. Al Andalus eta erresuma kristauak. Hiri kristauetako eta hiri musulmanetako bizimodua.
- Antzinako Erregimenaren ezaugarri politiko, ekonomiko eta sozialak. Estatu modernoaren sorrera Errege Katolikoekin. Amerikaren aurkikuntza eta kolonizazioa. Karlos I.a eta Europan izan zuen proiektzioa. Felipe II.aren monarkia hispaniarra.

- Imperio espainiarraren gainbehera azken Austriatarren erreinuaren pean.
- Artea eta kultura Aro Modernoan.
- Nafarroako gertaera historiko nagusiak. Kristautasuna; bisigodoak; musulmanak; Nafarroako erresumaren historia; Iruñeko erresuma; Nafarroako gizarte Erdi Aroan. Dinastia frantziarrak. Historia baten amaiera. (1515). Aro Garaikidea (XVI. eta XVII. mendeak).
- Nafarroako arte ondarea:
 - Nafarroako Erdi Aroko hurrengo artelan azpimarragarriei buruz informazioa bilatzea eskolako liburutegiaren baliabideak erabiliz (entziklopediak, monografiak, web orriak etab.): Uxueko Erdi Aroko multzoa, Artaxoako harresiak, Leireko monasterioa, Orreagako kolegio-eliza. Beste monasterio handi batzuk (Oliva, Fitero, Iratxe, Irantzu). Lizarrako San Pedro de la Rua auzoa. Erriberriko gaztelua. Iruñeko katedrala. Tuterako katedrala. Inguruko beste adibide batzuk.
 - Nafarroako Berpizkundeko hurrengo artelan azpimarragarriei buruz informazioa bilatzea eskolako liburutegiaren baliabideak erabiliz (entziklopediak, monografiak, web orriak, etab.): Iruñeko gotorlekua. Tuterako San Adrian markesaren jauregia. Iruñeko katedraleko koruko aulkiteria. Vianako Andre Maria elizako portada. Inguruko beste adibide batzuk.
 - Nafarroako Barrokoko hurrengo artelan azpimarragarriei buruz informazioa bilatzea eskolako liburutegiaren baliabideak erabiliz (entziklopediak, monografiak, web orriak, etab.): Iruñeko Errekoleten komentua. Tuterako katedraleko Santa Ana kapera. Ostiako San Gregorio, Sorladan. Inguruko beste adibide batzuk.

Ebaluazio irizpideak

1. **Portaera demografikoa baldintzatzen duten faktoreak deskribatzea, demografiaren oinarriko kontzeptuak erabiliz haiek aztertzeke, joera nagusiak karakterizatuz eta ezagutza hori Espainiako eta Nafarroako egungo erregimen demografikoa eta horren ondorioak aztertzeke aplikatuz.**

Irizpide honen bidez ebaluatu nahi da ea ikasleek ezagutzen dituzten eta geografiako hiztegi egokiaren bidez azaltzen ahal dituzten hazkundearen joerak eta horien arrazoiak, eta ea eza-gutza horiek erabiltzen dituzten gaur egun Nafarroan, Espainian eta munduan dauden desberdintasunak, arazoak eta aukerak azaltzeko.

2. **Espainiako eta Nafarroako egungo gizartearen ezaugarriak identifikatzea, hura osatzen duten gizarte taldeen aniztasuna bereiztea eta gizarte desberdintasuna adierazten duen egoe-raren bat azaltzea.**

Irizpide honen bidez ebaluatu behar da ea ikasleek Espainiako eta Nafarroako gizarte antola-ketaren egungo ezaugarriak ezagutzen dituzten. Halaber, azkenaldian familian, biztanleen jatorrian, gizarteak aintzat hartzen dituen balioetan eta abarretan izandako aldaketak identi-fikatu behar dituzte, aldaketa horietan mendebaldeko gizarte garatuen ezaugarri orokorrak hauteman behar dituzte, eta jatorriagatik edo gizarte talde jakin batekoa izateagatik gerta-tzen diren desberdintasun edo bereizkerien frogaren batzuk identifikatu.

- 3. Hiri eremuen hazkundera aztertzea, baita hiri espazioaren bereizkuntza funtzionala eta biztanleei sortzen zaizkien arazoetako batzuk ere; ezagutza horiek Espainiako eta Nafarroako hirietako adibideei aplikatzea.**

Irizpide honen bidez ebaluatu behar da ea ikasleek ezagutzen dituzten hiriko biztanle kopuruaren gehikuntza eta hirien hazkundera eragiten dituzten kausak. Halaber ebaluatu egin behar da, Espainiako eta Nafarroako adibideren bat erabiliz, ea identifikatzen dituzten hiri espazioaren funtzioak, eta zer nolako neurriak proposatzen dituzten hiriko bizimoduari lotutako arazoetako batzuk hobetzeko.

- 4. Gizarte estamentu desberdinen eginkizunetatik abiatuta, Europa feudalaren eta Nafarroakoaren ezaugarri sozialak, ekonomikoak, politikoak, erlijiosoak, kulturalak eta artistikoak deskribatzea eta Estatu modernoaren agertu arte izan duten bilakaera ezagutzea.**

Irizpide honen bidez egiaztatu behar da ikasleek ezagutzen ote dituzten ekonomia feudalaren bereizgarri diren oinarritzko elementuak, estamentu bakoitzaren gizarte zeregina eta jaun eta nekazarien arteko harremanak. Hirien berpizteak ekarri zituen aldaketa sozialak, kulturalak eta artistikoak identifikatu behar dituzte eta jakin behar dute nola pixkana-pixkana aginte monarkikoa indartu egin zen Estatu Modernoa agertu arte.

- 5. Erdi Aroan Iberiar Penintsulan izan ziren unitate politikoak denboran eta espazioan kokatzea, haien bereizitasunak ezagutzea eta haien legatu kulturalaren eta artistikoaren adibideak egungo Espainian hautematea. Nafarroako erresumaren historiaren bilakaera ezagutzea, sortu zenetik Gaztelan sartu zen arte, haren legeen, erakundeen eta ohituren bereizitasunak identifikatzea eta haren legatu kultural eta artistikoa baloratzea.**

Ebaluatu behar da ea ikasleek identifikatzen dituzten erresuma kristauak eta Al Andaluskoak eratu eta sendotzeko etapa desberdinak eta haien funtsezko ezaugarri politiko, ekonomiko eta kulturalak, eta ba ote dakiten zer nolako kultur eta arte ekarpena egin zuten, Espainiako artelan garrantzitsu batzuen azterketaren bitartez, eta, bereziki, ba ote dakiten ekarpen horrek iraun egin duela kristau eta musulman jatorriko hirietan. Ebaluatu behar da ea ikasleek ezagutzen dituzten Nafarroako erresumako gertaera, pertsonaia eta artelan nagusiak eta bertako lege eta ohiturak identifikatzen ote dituzten, denboran iraun dutela aintzat hartuta.

- 6. Estatu modernoaren eraketaren une garrantzitsuenak bereiztea eta monarkia hispaniarraren nahiz Espainiako inperio kolonialaren ezaugarri azpimarragarrienak nabarmentzea.**

Irizpide honen bidez egiaztatu behar da ikasleek monarkia hispaniarraren etapa desberdinak eta ezaugarri politikoak identifikatzen dituzten, hala nola Errege Katolikoen elkartzeko dinastikoa, Karlos V.aren Europako inperioa, Felipe II.aren inperio hispaniarra eta Europako nagusigoaren erreleboa, eta Espainiako inperio kolonialaren sorrerak Espainiarentzat eta Amerikarentzat izan zuen garrantzi ekonomiko eta politikoaz jabetzen diren.

- 7. Espainiako eta Nafarroako Erdi Aroko eta Aro Modernoko arte estilo nagusien oinarritzko ezaugarriak identifikatzea eta garaiko testuinguruarekin erlazionatzea.**

Egiaztatu behar da ikasleek bereizten ote dituzten Erdi Aroko arte estiloen (erromanikoa, gotikoa, arte islamikoa) oinarritzko elementuak, Berpizkundekoak eta Barrokokoak, eta ezagutza hori Espainiako eta Nafarroako artelan nagusien azterketari aplikatzen dioten.

8. Curriculumeko gertaera edo gairen bati buruz, irakaslearen laguntzaz banan-banan eta taldean deskripzio lan erraz bat egitea eta, horretarako, askotariko iturriak erabiltzea: behaketa, prentsa, bibliografia, web orriak, etab.; informazio egokiak hautatzea eta eskeman edo gidoian sartzea; azkenik, ikerketaren emaitzak zuzentasunez eta hiztegi egokiarekin azaltzea.

Irizpide honen bidez ebaluatu nahi da ikasleek zenbateko gaitasuna duten laburpen edo ikerketa lan txiki bat planifikatu eta egiteko, ea behar den informazioa hautatzen duten proposaturiko helburuaren arabera, informazio hori egoki antolatzen duten eta ondorioak behar bezala aurkezten dituzten. Bestalde, egiaztatu behar da ikasleek beren zereginen ardura hartzen duten; batez ere, talde bateko kide gisa dagozkien zereginen ardura.

Hirugarren kurtsoa

Edukiak

1. multzoa. *Guztientzako edukiak*

- Arlo honetako ikasketarako beharrezkoak diren hizkuntza trebetasunak lortzea: idatzizko testuak ulertzea, hiztegi berezia ezagutzea, ahozko eta idatzizko adierazpenak behar bezala erabiltzea etab.
- Idatzizko iturrietako informazioa ulertzea eskemen, grafikoen, mapa kontzeptualen, laburpenen eta abarren bidez.
- Inguruko paisaia geografikoak, irudiak, ahozko iturriak eta ikusizko dokumentuak (kartografiak eta estatistikoak, informazioaren eta komunikazioaren teknologiek eskainitakoak barne) aztertzetik abiatuta, informazio esplizitua eta inplizitua lortu eta lantzea. Lortutako informazioa ahoz edo idatziz azaltzea.
- Gaurko gairen bati buruz eztabaidak egin, kasuak aztertu edo arazoak ebaztea, besteak beste, komunikabideek eskaintzen dituzten informazio iturriak erabiliz. Gertaera berari buruzko informazio desberdinak kritikoki baloratzea, iritziak arrazoitzea, proposamenak argudiatzea, gainerakoenak errespetatzea eta hiztegi geografiko egokia erabiltzea.
- Iturri desberdinetako informazioa erabiliz sintesi eta analisi lanak egitea eta behar bezala aurkeztea; adierazpen modu desberdinak konbinatzea, informazioaren eta komunikazioaren teknologiek eskaintzen dituzten aukerak barne.

2. multzoa. *Jarduera ekonomikoa eta eremu geografikoa*

- Jarduera ekonomikoa. Gizakien beharrak eta baliabide ekonomikoak. Merkatu ekonomian esku hartzen duten oinarrizko erakundeak, eragileak eta kontzeptuak.
- Nekazaritza jarduerak eta landa aldeetako aldaketak. Arrantza eta itsasoaren ustiapena. Industria jarduera eta industria eremuak. Zerbitzuen aniztasuna eta garrantzia egungo ekonomian. Baliabideak agortzen ahal direla eta, zentzuz kontsumitu behar dela jakitun izatea. Jarduera ekonomikoak inguruan duen eraginaz jabetzea.
- Jarduera ekonomikoaren eremu eta gune nagusiak kokatu eta karakterizatzea, aipamen berezia eginez Espainiako eta Europako lurraldeari. Jarduera ekonomikoaren ondorioz sortzen diren paisaia geografikoak behatu eta identifikatzea.
- Batasuna aniztasunean:
 - Nafarroako sektore ekonomikoak: lehen sektorea (nekazaritza, abeltzaintza eta oihangintza); bigarren sektorea (industria motak, lokalizaioz faktoreak, industria-sektoreak eta industria-eremuak); hirugarren sektorea (garraioak, zerbitzu publikoak, merkataritza eta turismoa).
 - Nafarroako natur ondarea: Nafarroako ingurumen politikaren alderdiei buruzko informazioa bilatzea eskola liburutegiko baliabideak erabiliz: monografiak, entziklopediak, DVDak, web orriak, etab.

3. multzoa. *Antolaketa politikoa eta eremu geografikoa*

- Gizartearen antolamendu politikoa. Erregimen politikoen motak. Erregimen demokratikoetako printzipioak eta erakundeak identifikatzea.
- Espainiako antolaketa politikoa eta administratiboa. Aniztasun geografikoa. Eskualdeen arteko desorekak.
- Europako eremu geografikoa. Europar Batasunaren antolaketa politikoa eta administratiboa. Erakundearen funtzionamendua.
- Munduko eremu geopolitiko, ekonomiko eta kultural handiak kokatu eta karakterizatzea.
- Nafarroaren nortasunaren ezaugarriak:
 - Banaketa politiko-administratiboa. Merindadeak eta barruti judizialak; Toki entitateak; Gaurko foru erakundeak; Nafarroako foruak. (Foruaren definizioa. Foruaren jatorria eta berezitasuna Nafarroako Foru Orokorra 1512. Gaztelan sartzea).

4. multzoa. *Aldaketak eta desorekak egungo munduan*

- Elkarrekiko mendekotasuna eta globalizazioa.
- Giza garapen desberdina. Garapenaren banaketa desberdinaren aurreko jarrera kritikoa eta pertsonen eta munduko herrien arteko desberdintasunen arbuioa. Lankidetzaren politikak.
- Gaur egungo munduko biztanleen lekualdaketarako joerak eta ondorioak. Espainiako eta Europako egoeraren azterketa.

- Ingurumen arriskuak eta arazoak. Neurri zuzentzaileak eta iraunkortasunerako politikak. Barka eta taldean kontsumoa arrazionalizatzen eta giza garapen iraunkor eta bidezkoa lortzen laguntzeko jarrera.

5. multzoa. *Bide hezkuntza*

- Zirkulazioa eta kutsadura
- Garraio kolektiboaren erabilera
- Ziklomotorra gidatzea
- Sorospen arauak istripuetarako
- Gazteen istripuak zerk eraginak diren

Ebaluazio irizpideak

- 1. Eragile eta erakunde ekonomiko nagusiak identifikatzea, baita funtzioak ere, kontuan hartuta ekonomian elkarrekiko mendekotasuna gero eta handiagoa dela; ezagutza hori gaur egungo errealitate ekonomiko batzuk aztertu eta baloratzeko aplikatzea.**

Irizpide honen bidez ebaluatu nahi da ea ikasleek ezagutzen duten ekonomiaren oinarriko funtzionamendua, eragile eta erakunde ekonomiko desberdinek betetzen duten eginkizunaren bitartez, eta ba ote dakizkiten, beraz, beraiei edo beren familiei zuzenean eragiten dieten gertaera eta arazo ekonomikoetako batzuk aztertzeke ezinbestekoak diren gakoak (inflazioa, bizi kostua, lan merkatua, kontsumoa etab.), edo ekonomiaren gaurko globalizazioaren ezaugarriak ulertzeko behar diren gakoak (eremu finantzario eta ekonomiko bakarra, sistema kapitalistaren hedapena etab.)

- 2. Munduko nekazaritzako ustiapen sistema nagusiak karakterizatzea eta horien adibide adierazgarri batzuk kokatzea; ezaugarri horiek Espainiako eta Nafarroako nekazaritzaren zenbait ezaugarri aztertzeke erabiltzea.**

Irizpide honen bidez ebaluatu nahi da ea ikasleek nekazaritza sistema nagusien ezaugarriak eta nekazaritzari aplikatutako industria teknika berriak ezagutzen dituzten. Era berean, egoera zehatzak aztertzearen kontzeptu horiek erabiltzeko gai izan behar dute, betiere Europako merkatuaren esparruan egungo nekazaritzaren arazo nabarmenenak eta, bereziki, Espainiako eta Nafarroako nekazaritzakoak lantzen badira.

- 3. Teknologien, enpresa antolaketaren eta kokapenaren aldetik industria jarduera, eremu eta paisaietan gertatzen ari diren aldaketak deskribatzea eta munduan, Espainian eta Nafarroan produkzio zentro nagusiak kokatu eta karakterizatzea; herrialdeen eta zonen artean ezartzen diren truke harremanak aztertzea.**

Ikasleek industria mota nagusiak ezagutu behar dituzte, gaur egungo produkzio moduak eta industria paisaia berriak identifikatu behar dituzte eta, azkenik, energia eta industria on-

dasun garrantzitsuenak ekoizten dituzten zonak kokatu; ildo horri jarraikiz, produkzioak eta kontsumoak eratzen dituzten truke korranteak hautemanen dituzte.

4. Hirugarren sektoreko jardueren garapena eta eraldaketa identifikatzea, bai erlazio ekonomikoetan bai gizarte harremanetan gertatzen ari diren aldaketak ulertzeko.

Irizpide honen bidez ebaluatu behar da ea ikasleek badakiten gaur egungo ekonomian pixkana-pixkana zerbitzuen jarduerak garatzen ari direla, baita nagusitzen ere. Halaber, garraioen eta komunikabideen zeregina kontuan hartu behar dute. Ezagutza hori hiriko biztanleriaren eta hirien beraien hazkundera azaltzeko erabiliko da.

5. Espainiako mapako autonomia erkidegoak eta hiriburuak, Europako estatuak eta munduko eremu geoekonomiko eta kultural nagusiak identifikatu eta kokatzea eta lurralde antolaketa hautematea: Espainiako Estatuaren antolaketa eta egitura politiko-administratiboa-ren oinarritzko ezaugarriak eta Europar Batasuneko kide izatea.

Irizpide honen bidez ebaluatu nahi da ea ikasleak gai diren Espainiako autonomia erkidegoak, Europako estatuak eta munduko herrialde eta eremu geoekonomiko handiak mapa politiko egokietan kokatzeko, Espainiako lurralde antolamendua arautzen duten ezaugarri eta erakundeak identifikatzeko eta Europar Batasuneko erakundeetan nola hartzen duten parte azaltzeko. Era berean, ebaluatu eginen da Nafarroako udal antolaketaren, Nafarroako foruen eta egungo erakundeen berezitasunak ezagutzea eta Nafarroako erresuma zaharrean izandakoekin alderatzea.

6. Espainiako eremu geografikoaren bereizgarri diren ezaugarri geografiko komunak eta askotarikoak deskribatzea eta jarduera ekonomikoaren gune nagusien eta komunikazio ardatz nagusien zeregina azaltzea, espazioa antolatzen duten neurrian; haien kokapenak eskualdeen arteko kontrasteekin duen lotura azaltzea.

Irizpide honekin hurrengo ebaluatu nahi da: Espainiako lurraldearen oinarritzko giza ezaugarriak eta ezaugarri fisikoak ezagutzen diren eta gune ekonomikoak nahiz komunikazioen sare nagusia argi eta garbi irudikatzen diren. Halaber, antolamendu horretan eskualde eta lurralde eremu desberdinak daudela azaldu behar da.

7. Herrialde desberdinetako adierazle sozioekonomikoak aztertzea eta ezagutza hori erabiltzea baliabideak banatzeko orduan dauden lurralde desorekak hautemateko; desoreka horien ondorioetako batzuk azaltzea eta desberdintasunen aurrean sentikortasuna agertzea.

Irizpide honen bidez ebaluatu nahi da ea ikasleek ba ote dakiten zenbakizko datuetatik informazioa ateratzen eta ulertzen eta beren ondorioak azaltzen, eta informazio hori herrialdeen garapen mailen arteko desberdintasunak identifikatzeko erabiltzen ote duten. Gainera, ebaluatu behar da ea desberdintasun horien ondorioetako batzuei antzematen dieten, batez ere, mendekotasun harremanei. Ikasleek beren iritzia azaltzean desberdintasun egoerak gaitzetsi behar dituzte.

8. Gaur egungo migrazio joeren adibide gisa Espainiako egoera aztertzea, haren arrazoiak identifikatzea eta globalizazio eta integrazio ekonomikoaren prozesuarekin lotzea; herrial-

de hartzaile eta igorleentzako ondorioak identifikatzea eta fenomeno horri buruzko iritzia emateko orduan elkartasunezko jarrera azaltzea.

Irizpide honen bidez ebaluatu nahi da ikasleek zenbateraino dakiten hazkunde demografiakoaren eta garapen ekonomikoaren joerei buruzko ezagutzak erabiltzen gaurko munduan nagusi diren migrazio joerak azaltzeko. Batez ere, migrazioa Europako eta Espainiako gizar-teetako egitura-fenomenoa dela erakutsi behar da eta arreta berezia jarri behar zaio Nafarroako egoerari; horretarako, ikaslearen esperientziatik hurbileko adibideren bat aztertuko da eta ikasleak migrazioaren ondorioei buruzko iritzi arrazoitua eman beharko du.

- 9. Jarduera ekonomikoen eta banan-banako portaeren ingurumen ondorioak azaltzeko kasuren bat deskribatzea, eta ingurumenaren ikuspegitik garapen modu iraunkorrak eta garapen modu kaltegarriak bereiztea; narriadura geldiarazteko nazioarteko akordio eta politiken adibideren bat ematea.**

Irizpide honen bidez egiaztatu nahi da ikasleak jabetzen diren lurraldearen okupazioak eta ustiapenak ingurumenean sor ditzaketen arazoez, eta ingurumena babesteko jarrerak eta politikak ezagutzen dituzten. Horretarako, ingurumenaren kalitatea hobetzen eta garapen iraunkorrerako bidean laguntzen duten jarduketak eta politika zehatzak iradoki behar dituzte, arreta berezia jarri Nafarroako ingurumen politikari.

- 10. Segurtasun araei men egitearen garrantzia ulertzea.**

Irizpide honekin ebaluatu nahi da ea ikasleak badakien zein diren gazteen artean istripuen eragileak eta ea arazoak jabetzen diren.

- 11. Gizarteko gertaerei buruz informazioa lortu, erlazionatu eta prozesatzeko eta ondorioak modu antolatu eta ulergarrian adierazteko iturri desberdinak erabiltzea: grafikoak, krokiak, gaikako mapak, datu baseak, irudiak, idatzizko iturriak. Xede horrekin, informazioaren eta komunikazioaren teknologiek eskaintzen dituzten aukerak erabiltzea.**

Irizpide honen bidez ebaluatu behar da ea ikasleek ongi erabiltzen dituzten tresna grafiko eta kartografikoak eta behar bezala irakurri eta interpretatzen dituzten grafikoak eta gaikako mapak (komunikabideetan azaldu ohi direnen zailtasun bertsukoak, edo errazagoak). Era berean, ondorioak aurkezteko orduan, testu prozesadoreek edo aurkezpenek eskainitako aukerak erabiltzen dituzten baloratu behar da.

- 12. Iturri desberdinetatik lortutako informazioa zorrotasunez erabiltzea eta ikasleen bizitzatik hurbilekoak diren eguneroko gaiei buruzko eztabaidetan parte hartzean iritzi arrazoi-tuak ematea, elkartasunezko jarrerak agertuz.**

Irizpide honen bidez egiaztatu behar da ikasleak sentikorrak diren egungo munduko arazo-en aurrean (hala nola talde baztertuak, diskriminazio egoerak, ingurumen narriadura, lan merkatua, kontsumo ohiturak etab.), eta arazo horiei zorrotasunez eta elkartasunez ekiten dieten. Bestalde, ahozko hizkuntza eta argudioak ongi erabiltzen ote dituzten eta taldeko elkarriketari eta jardunari buruzko arauak onartzen dituzten baloratzen ahal da.

Laugarren kurtsoa

Edukiak

1. multzoa. *Guztientzako edukiak*

- Arlo honetako ikasketarako beharrezkoak diren hizkuntza trebetasunak lortzea: idatzizko testuak ulertzea, hiztegi berezia ezagutzea, ahozko eta idatzizko adierazpenak behar bezala erabiltzea etab.
- Idatzizko iturrietako informazioa ulertzea eskemen, grafikoen, mapa kontzeptualen, laburpenen eta abarren bidez.
- Historiako gertaera eta prozesu nagusiak denboran eta espazioan kokatzea. Aldaketa historikoaren prozesuetan esku hartzen duten faktoreak identifikatzea, kausak eta ondorioak bereiztea eta gizonezkoen eta emakumezkoen zeregina baloratzea, bai banan-banan, bai taldean, historiaren subjektuak diren neurrian.
- Prozesu historikoetan esku hartzen duten osagai ekonomikoak, sozialak, politikoak eta kulturalak identifikatzea eta horien arteko elkarreraginak ulertzea.
- Objektibotasunaren eta egokitasunaren irizpideei jarraikiz, dokumentu iturrietatik informazioa bilatu, hautatu eta lortzea; gertaerak eta iritziak bereiztea, baita lehen mailako eta bigarren mailako iturriak ere. Egoera edo gertaera beraren inguruko informazio kontrajarriak edota osagarriak alderatzea. Testu historiko garrantzitsuak aztertu eta horiekin lan egitea.
- Gaur egungo egoera edo gertaera garrantzitsuak aztertzeko eta haien aurrekari historikoak eta haiek baldintzatzen dituzten egoerak ikertzea.
- Giza eskubideak baloratzea eta edozein bidegabekeria, bereizkeria, zapalkuntza edo genozidio gaitzestea. Bidegabeko egoerekiko ikuspegi kritikoa izatea eta gatazkak konpontzeko orduan elkarriketa baloratu eta bakea bilatzea.
- Aro Garaikideko estilo eta artista nagusien oinarritzko elementuak ezagutzea, beren garaian kokatzea eta Espainiako nahiz Nafarroako artelan nagusiak interpretatzea. Ezagutza horiek obra nabarmenetako batzuk aztertzeke erabiltzea.

2. multzoa. *Gaur egungo gizartearen oinarri historikoak. Aro Garaikidea*

- Antzinako Erregimenaren krisi politiko, ekonomiko eta soziala Europan.
- Iraultza liberal burgesak eta aldaketa politiko eta sozialak.
- Industria iraultza. Industria hiriko bizimoduak.
- Antzinako Erregimenaren krisia eta Estatu liberalaren sorrera eta bilakaera XIX. mendeko Espainian. Karlismak.
- XX. mendearen lehen erdiko aldaketa eta gatazka handiak. Inperialismoa, mundu gerrak eta gizarte iraultza.

- Aldaketak XX. mendeko Espainian: Estatu liberalaren krisia; II. Errepublika; Gerra zibila; Frankismoa.
- Artea eta kultura Aro Garaikidean.
- Nafarroaren nortasunaren ezaugarriak:
 - Nafarroako Foruak XIX. eta XX. mendeetan: Nafarroako foruak borboitarren Estatu espainiarrean; 1841eko Lege Itundua; Kontraforuak; 1982ko Foruaren Hobekuntzari buruzko Legea; Nafarroako zuzenbidea Europar Batasunean.
- Nafarroako arte ondarea:
 - Arte modernoko gai hauei buruzko informazioa bilatzea eskolako liburutegiaren baliabideak erabiliz (entziklopediak, monografiak, DVDak, web orriak, etab.): Victor Eusaren arkitektura; Lizarrako Gustavo de Maeztu museoa; Arizkungo Santxotenaren parke-museoa; Tuterako Muñoz Sola Arte Modernoko Museoa; Nafarroako Museoko arte moderno eta garaikideko aretoak; Altzuzako Oteiza museoa; Egungo eraikin modernoak: Baluarte; Inguruko arte modernoaren beste adibide batzuk.

3. multzoa. *Gaur egungo mundua*

- Munduko ordena politikoa eta ekonomikoa XX. mendearen bigarren erdian: botere blokeak eta eredu sozioekonomikoak. Nazioarteko erakundeen zeregina.
- Trantsizio politikoa eta Estatu demokratikoaren eraketa Espainian.
- Europar Batasuna eratzeke prozesua. Espainia eta Europar Batasuna gaur egun.
- Gaurko gizarteetako aldaketak. Gizarte eta kultur mugimendu berriak. Komunikabideak eta haien eragina.
- Globalizazioa eta botere gune berriak.
- Tentsio guneak eta etorkizunerako aukerak gaurko munduan.

Ebaluazio irizpideak

1. Kurtso honetako aldi eta gertaera garrantzitsuak eta prozesu historiko aipagarriak espazioan eta denboran kokatzea, eta denbora historikoa munduan, Europan, Espainian eta Nafarroan identifikatzea; ildo horri jarraikiz, Historia ikertzean erabiltzen diren ohiko hitzarmenak eta kontzeptuak aplikatzea.

Ebaluatu behar da ea ikasleek etapa eta aldi kronologiko nagusiak ezagutzen dituzten; gainera, aldiberekotasunaren eta aldaketaren nozioak ulertu behar dituzte, baita etapa batzuetatik besteetara igarotzeko momentuak eta prozesuak ere; nozio horiek XVIII. mendetik orain arteko bilakaera historikoari eta, bereziki, Gaztelan sartu zenetik Nafarroak izan duen bilakaera historikoari eta erakunde-bilakaerari aplikatu behar zaizkie.

2. Gertaera eta prozesu historiko adierazgarrien arrazoiak eta ondorioak identifikatzea eta horien arteko loturak zehaztea; gizarteko gertaeren kausen aniztasunaz ohartzea.

Irizpide honen bidez egiaztatu behar da ikasleak gai diren gertaera edo prozesu historiko adierazgarri batean eragina duten faktoreak azaltzeko, kausen izaerari, hierarkizazioari eta loturari eta epe laburrerako eta luzerako ondorioei antzemanez.

3. XVIII. mendean Europar izandako aldaketak aipatzea, Antzinako Erregimeneko ezaugarri sozialak, ekonomikoak eta politikoak erreferentziazat hartuta; Espainiako borboitarren erreformismoaren ezaugarriak azaltzea.

Irizpide honen bidez egiaztatu behar da, Antzinako Erregimeneko gizartearen ezaugarri orokorretatik abiatuta, ikasleek ezagutzen ote dituzten XVIII. mendean gertatu ziren aldaketak. Espainiako despotismo ilustratuaren izaera zentralizatzailea eta erreformista deskribatu behar dute, baita Nafarroako foru erregimenean izan zituen ondorioak ere.

4. Industrializazio eta modernizazio ekonomikoaren prozesuen eta iraultza liberal burgesen oinarritzko ezaugarriak identifikatzea eta ekarri zituzten aldaketa ekonomikoak, sozialak eta politikoak baloratzea. Espainian prozesu horiek izandako berezitasunak identifikatzea.

Irizpide honen bidez ebaluatu nahi da ea ikasleek ezagutzen dituzten industria iraultzak produktioan eragin zituen aldaketak, Europako lurraldean izan zituen ezarpen-eritmo desberdina eta haren ondorioz gizartean gertatu diren aldaketak. Halaber, egiaztatu nahi da iraultza liberal burgesen oinarri politikoak ezagutzen dituzten, eta prozesu horiek Espainian izan zituzten berezitasunak eta Nafarroako foru erregimenean liberalismoak sortu zituen ondorioak identifikatu eta azaltzeko gauza diren.

5. XIX. mendearen bigarren erdiko Europako herrialdeetako agente politikoaren eta ekonomikoaren arrazoiak azaltzea eta urte horietako gatazkak eta arazoak identifikatzea, bai nazioartekoak bai estatuen barnekoak, bereziki kolonien hedapenarekin eta gizarte tentsioekin eta tentsio politikoekin zerikusia dutenak.

Inperialismoaren garaian Europak izan zuen protagonismoa azaltzeko kontuan hartu behar diren gertaera aipagarrienak ezagutzen ote dituzten ebaluatu behar bada, baina baita nazioarteko harremanetan eta herrialdeetan kolonien hedapen horrek sortu zituen ondorioak ere.

6. XX. mendeko Espainiaren bilakaera politiko eta ekonomikoaren etapak identifikatu eta deskribatzea, eta modernizazio ekonomikoa lortu, sistema demokratikoa finkatu eta Europar Batasunean sartu arte izandako aurrerapenak eta atzerapenak ere bai.

Irizpide honen bidez ebaluatu nahi da ea ikasleek ezagutzen dituzten monarkia parlamentarioaren krisia, Bigarren Errepublikan izandako politika erreformistak, frankismoa, garapen ekonomikoa, eta 1978ko Konstituzioa onartu, Espainia Europar Batasunean sartu eta Estatu demokratikoa finkatu arteko trantsizio politikoa.

7. XX. mendean munduan izandako aldaketa eta gatazka handiak deskribatzea eta denboran eta espazioan kokatzea, eta ezagutza hori gaur egungo nazioarteko arazo nagusienetako batzuk ulertzeko erabiltzea.

Irizpide honen bidez baloratu nahi da zenbateraino identifikatzen diren XX. mendean nazioartean izandako gertaera nagusiak, hala nola iraultza sozialistak, mundu gerrak eta kolonien independentzia, nazioarteko egungo errealitatea hobeki ulertzeko. Interesgarria izanen da nazioarteko gaur egungo zenbait arazo aipatutako gertaera horien argitan aztertze gaitasuna duten egiaztatzea.

8. Gaur egungo munduko tentsio politiko edo sozialaren guneren bati buruzko lanak egitea, taldean edo bakarka: haren aurrekari historikoak ikertzea, arrazoiak aztertzea eta nola amaitu litekeen iragartzea; horretarako, informazio iturri egokiak erabiltzea, gertaera beraren interpretazio desberdinak edo osagarriak eskaintzen dituztenak barne. Nafarroako ondare artistiko modernoari buruzko lanak egitea, taldean edo banan-banan.

Irizpide honen bidez ebaluatu behar da ikaslea gai ote den, irakasleak aholkatuta, norbera bizi den munduko egoeraren bat aztertze. Ikasleak egoera horren aurrekariak eta kausak ikertu behar ditu eta bere ezagutzak erabili behar ditu balizko ondorioak logikaz azaltzeko. Halaber, egiaztatu behar da ikasleek baduten ekimena lana planifikatzeko, nolabaiteko autonomiaz informazio iturriak erabiltzeko, informazioa aztertu eta antolatze eta ondorioak argi eta garbi aurkezteko. Horretarako, informazioaren eta komunikazioaren teknologiek eskaintako aukerak erabili beharko dituzte. Trebetasun horiek Nafarroako ondare artistiko modernoaren ezagutzari aplikatzeko gaitasuna ere baloratu behar da.

Gorputz hezkuntza

Gizakia harmoniaz eta osotasunez garatu dadin, ezinbestez gazteen hezkuntzan sartu behar dira motrizitate gaitasun eta trebetasunen garapena indartzen duten ikasketak. Giza portaeran gaitasun horiek duten esanahian sakondu egin behar da eta gorputzari eta mugimenduari dagozkion jarrerak, balioak eta arauak onartu behar dira.

Gorputz Hezkuntza deritzon irakasgaiak, Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzan, gaitasun instrumentalak eta jarduera fisiko etengabea izateko ohiturak sortzeaz gain, balioen, jarreraren eta arauen eskala batekin lotu behar du jarduera fisikoa, eta horrek garapen pertsonalean dituen ondorioak ezagutarazi behar ditu. Horrela lagunduko du etapako helburu orokorrak betetzen.

Irakasgai honen ikuspegia integratzailea da, eta funtzio ugari biltzen ditu: funtzio kognitiboak, adierazpen funtzioak, komunikazio funtzioak eta ongizate funtzioak. Alde batetik, mugimendua pertsonaren oinarritzko tresna kognitiboetako bat da, bai bere burua ezagutzeko, bai ingurune hurbila arakatu eta egituratzeko. Nork bere zentzumen eta mugimenduzko pertzepzioak antolatuz, bere gorputza eta inguruko mundua ezagutzen ditu; baina, gainera, mugimenduaren bidez egoera desberdinetako eta helburu nahiz jarduera desberdinetarako mugimena hobetzen da; are gehiago, norberaren trebetasunak erakuts daitezke, baita zailtasunak gainditu eta elkarlanean edo lehian aritu ere.

Bestalde, pertsonak gainerakoekin harremanak izateko gorputza eta gorputzaren mugimendua erabiltzen dituen heinean, ez bakarrik jokoan eta kirolean, baita, oro har, jarduera fisiko mota guztietan ere, irakasgai honen laguntzaz biak kontuan hartzen dira komunikaziorako, harremanetarako eta adierazpenerako tresna gisa.

Era berean, ariketa fisikoaren bidez osasuna eta egoera fisikoa zaindu eta hobetzen dira, zenbait gaixotasun eta disfuntzio saihesten dira eta oreka psikikoa lortzen da, pertsonak tentsioak askatzen baitituzte, aisialdiko jarduerak egiten baitituzte eta beren mugimenduez eta gorputzaren eraginkortasunez gozatzen baitute. Hori guztia are eta beharrezkoagoa da, egungo gizartean

ingurune mugak eta ohiko sedentarismoa gainditzeko laguntzen duelako. Gorputz Hezkuntza irakasgaia ildo horretan lehen mailako prebentzio faktorea da.

Gorputza eta mugimendua dira, hortaz, arlo honetako hezkuntza lanaren ardatz nagusi. Alde batetik gorputza eta mugimendua hezi behar dira gaitasun fisikoak eta mugimena hobetzeko eta, horrenbestez, ohitura osasungarriak finkatzeko. Bestetik, gorputzaren eta mugimenduaren bidez gaitasun afektiboak eta harremanetarako gaitasunak landu behar dira, beharrezkoak baitira gizartean bizitzeko.

Edukiak lau multzo handitan egituratzen dira: 1. multzoa, Egoera fisikoa eta osasuna; 2. multzoa, Jokoak eta kirolak; 3. multzoa, Gorputz adierazpena eta dantza, eta 4. multzoa, Jarduerak natur ingurunean.

Egoera fisikoa eta osasuna izeneko multzoan osasun fisikoari, ariketa fisikoaren inguruko ohiturei eta kirol praktikari buruzko edukiak sartu dira. Horiek guztiak pertsonaren gaitasun fisikoak garatzen laguntzen dute, bizi kalitatea hobetzeko eta aisialdia modu onuragarrian erabiltzeko.

Jokoak eta kirolak multzoa Gorputz Hezkuntzan sartzeak badu zentzua, multzo hezitzailea delako, irakasgai honen bidez landu nahi diren gaitasunak hobetzeko tresna egokia delako, eta talde lana, parte-hartzea, elkartasuna, lankidetzeta eta bereizkeriarik eza sustatzen dituzten jarduerak proposatzen dituelako.

Hirugarren multzoan (Gorputz adierazpena eta dantza) gorputzaren bidez emozioak, sentimenduak eta ideiak adierazteko eta komunikatzeko edukiak daude. Horretarako teknika desberdinak erabiltzen dira. Bere alderdi ludiko eta emozionalari esker, pertsonaren gozamen eta aberastasun iturri gisa erabil daiteke.

Laugarren multzoan (Jarduerak natur ingurunean) sartu diren edukiek aukera ematen dute ikasleek zuzeneko elkarreragina izan dezaten ezaguna duten ingurunearekin, izan ere ingurune horretan garatzen baitute beren jarduera fisiko gehiena; aukera ematen dute, halaber, ingurune horren kontserbazioa baloratu dezaten, jarduera erraz eta seguruen bitartez.

Multzoen helburua irakasgaiaren edukiak egituratzea besterik ez da, eta modu integratuan aurkeztzen dituzte kontzeptuak, prozedurak eta jarrerak. Sekuentziaren proposamenak pixkana ikaslearen autonomia lortzea du helburu. Ikasleak, etaparen amaieran, gai izan behar luke bere jarduera fisikoaz gogoeta egiteko eta hura planifikatzeko.

Oinarrizko gaitasunak lortzeko irakasgaiak egiten duen ekarpena

Gorputz Hezkuntza irakasgaiak zuzenean eta argi eta garbi laguntzen du oinarrizko bi gaitasun lortzen: batetik, mundu fisikoa ezagutzeko eta harekin elkarreraginean aritzeko gaitasuna, eta bestetik, gaitasun soziala eta herritartasuna. Gizakiaren gorputza pertsonen eta ingurunearen arteko elkarreraginerako oinarrizko pieza da eta Gorputz Hezkuntzak zuzeneko zerikusia du ahalik eta ongizate fisiko, mental eta sozialik handiena lortzearekin, ingurune osasungarri baten.

Mundu fisikoa ezagutzeko eta harekin elkarreraginean aritzeko gaitasunari dagokionez, irakasgai honek ohitura osasungarri batzuei buruzko ezagutzak eta trebetasunak eskaintzen ditu, eta gazteek derrigorrezko etapa bukatu ondoren ohitura horiek aplikatzen jarraituko dituzte. Gainera, egoera fisikoa mantendu eta hobetzeko irizpideak eskaintzen ditu, batez ere, osasunarekin zerikusia duten gaitasun fisikoak zaintzeko: bihotz-hodien erresistentzia, indarra-erresistentzia eta malgutasuna. Bestalde, naturan egiten diren jarduera fisikoen bidez natur ingurunea arduraz erabiltzen laguntzen du.

Gorputz Hezkuntzak *gaitasun soziala eta herritartasuna* lortzeko egoera bereziki lagungarriak eragiten ditu. Irakasgai honek berezko dituen jarduera fisikoak bitarteko eraginkorrak dira gizarteratzea errazteko eta errespetua sustatzeko eta, gainera, elkarlana, berdintasuna eta talde lana garatzen laguntzen dute. Kirol jarduera kolektiboak egin eta antolatzeako orduan, guztiek proiektu berean bat egin behar dute eta parte-hartzaileen arteko desberdintasunak eta mugak onartu behar dira. Taldea antolatzeako arau demokratikoak bete behar dira eta kide bakoitzak bere ardurak hartu behar ditu. Kirol jardueretan arau eta erregelamenduak bete behar dira eta hori lagungarria da gizarteko portaera kodeak onartzeko.

Gorputz Hezkuntzak modu nabarmenean laguntzen du *norberaren autonomia eta ekimena* lortzen, batez ere bi ikuspuntutatik. Alde batetik, ikasleei aukera ematen zaie jardunaldi eta jarduera fisikoak, kirolekoak edo erritmokoak beren kasa antola ditzaten, bakarka nahiz taldean, eta beren egoera fisikoa hobetzeko jardueren plangintzan parte har dezaten. Bestetik, ikasleek beren mugak gainditzeko ahalmena, jarraitutasuna eta jarrera baikorra agertu behar dituzte nolabaiteko zailtasun teknikoak duten zereginen ekiteko edo beren egoera fisikoaren maila hobetzeko; ardura eta zintzotasuna agertu behar dute arauak aplikatzerakoan, eta taldeko kideek maila fisikoan eta mugimenduetarako trebetasunetan dituzten aldeak onartzeko gaitasuna izan behar dute.

Halaber, *kultur eta arte gaitasuna* lortzen laguntzen du. Honela laguntzen du kultura hautematen eta ulertzen: giza motrizitatearen kultur agerpenak, hala nola kirolak, joko tradizionalak, adierazpen jarduerak edo dantza, aintzat hartu eta baloratu egiten ditu, eta herrien kultur ondarearen zatitzat jotzen. Eta honela laguntzen du ideiak edo sentimenduak sormenez adierazten: gorputzak eta mugimenduak adierazpenerako eskaintzen dituzten aukerak eta baliabideak ikertuz eta erabiliz. Pertzepziorako gaitasunak lortzen, berriz, gorputz adierazpeneko jarduerak berezko dituzten esperientzia sentsorial eta emozionalen bitartez laguntzen du bereziki. Gainera, beste kultura batzuen agerpen ludikoak, kirolak eta gorputz adierazpenak ezagutuz gero, kultur aniztasunari buruzko jarrera irekia lortzen da.

Besteildo batetik, irakasgai honek jarrera irekia eta errespetuzkoa sustatu behar du kirol fenomenoari buruz, kirola ikuskizuna den aldetik. Horretarako azterketa eta gogoeta kritikoa egin behar da kirolaren inguruko indarkeriari buruz edo kirolaren inguruan azaltzen ahal diren giza duintasunaren kontrako egoerei buruz.

Gorputz Hezkuntzari esker *ikasten ikasteko gaitasuna* lor daiteke, esperimentazio prozesutik abiatuta jarduera fisikoak planifikatzeko baliabideak eskaintzen baititu. Horrela ikaslea, aisialdian, jarduera fisikoa modu antolatu eta egituratuan ikasi eta egiteko gai izan daiteke. Era bere-

an, talde lanerako trebetasunak garatzen ditu kirol eta adierazpen jarduera kolektibo askoren bidez, eta hainbat kirol jardueratan beharrezkoak diren ezagutza tekniko, estrategiko eta taktikoak lortzen laguntzen du.

Irakasgai honek *hizkuntzaren bidez komunikatzeko gaitasuna* ere lortzen laguntzen du, gainerrakoek bezala, askotariko komunikazio trukeak eskainiz bere hiztegi bereziaren bidez.

Helburuak

Eta honetan Gorputz Hezkuntzak gaitasun hauek garatzea izanen du helburu:

1. Jarduera fisiko osasungarria definitzen duten ezaugarriak ezagutzea, baita pertsonen eta taldeen osasunerako ondorio onuragarriak ere.
2. Jarduera fisikorako ohitura sistematikoa baloratzea osasun baldintzak eta bizi kalitatea hobetzeko bitarteko bezala.
3. Ariketak egitea, aktiboki parte hartuz eta ahaleginak eginez, helburu hauek lortzeko: mugimenduen errendimendua gehitzea, egoera fisikoa hobetzea osasuna zaintzeko, eta gorputzaren doitze, menderatze eta kontrol funtzioak hobetzea.
4. Ohitura osasungarriak eta arnasketa eta lasaitze teknika oinarritzakoak ezagutu eta sendotzea, desorekak gutxitzeko eta eguneroko bizitzan zein kirol jardueran sortutako tentsioak arintzeko bide diren aldetik.
5. Hasierako mailaren baloraziotik abiatuta, gaitasun fisikoekin eta berariazko trebetasunekin zerikusia duten beharrak aseko dituzten jarduerak planifikatzea.
6. Ingurumenaren gaineko eragin txikia duten kirol eta gorputz jarduerak ingurune naturalean egitea, horrela ingurumena kontserbatzen lagunduz.
7. Kirol eta jolas jarduera bakarkakoak, taldekoak eta aurkaridunak ezagutu eta egitea, joko egoeretan erregelamendu, teknika eta taktika hastapenak aplikatuz, gero eta autonomia handiagoarekin.
8. Errespetuzko, talde laneko eta kiroltasunezko trebetasunak eta gizarte jarrerak agertzea jardueretan, jokoetan eta kirolean parte hartzeko orduan, alde batera utzita diferentzia kulturalak, sozialak, pertsonalak edo trebetasunekoak.
9. Musikarekin edo musikarik gabe adierazpen jarduerak egin eta diseinatzea, gorputza komunikaziorako eta sormenezko adierazpenerako tresnatzat erabiliz.
10. Kirol eta gorputz jarduerarekin zerikusia duten testuak eta mezuak (ahozkoak, idatzizkoak, gorputzaren bidezkoak eta ikus-entzunezkoak) adierazi eta ulertzea, arloko hiztegi berariazkoa eta kontzeptu oinarritzakoak erabiliz.
11. Gizartean gorputzari, jarduera fisikoari eta kirolari ematen zaien tratamenduaren aurrean jarri kritika hartzea.
12. Eskolako liburutegia nahiz informazioaren eta komunikazioaren teknologia erabiltzea arloko gaiei buruzko lanak arazoitu eta orientatzeko eta ezagutzak ikasi eta partekatzeko tresna gisa.

Lehen kurtsoa

Edukiak

1. multzoa. *Guztientzako edukiak*

- Arlo honetako ikasketarako beharrezkoak diren hizkuntza trebetasunak lortzea: idatzizko eta ahozko testuak ulertzea, hiztegi berezia ezagutzea, ahozko eta idatzizko adierazpenak behar bezala erabiltzea etab.
- Idatzizko iturrietako informazioa ulertzea eskemen, grafikoen, mapa kontzeptualen, laburpenen eta abarren bidez.

2. multzoa. *Egoera fisikoa eta osasuna*

- Beroketa, eta horren esanahia jarduera fisikoa egitean.
- Beroketarako joko eta ariketa egokiak egitea.
- Beroketa baloratzea, jarduera fisikoaren hasierako ohitura osasungarri gisa.
- Jarduera fisikoa amaitzean intentsitate txikiko ariketak egitea.
- Egoera fisikoa. Osasunarekin lotura duten gorputz ezaugarriak.
- Egoera fisikoa hobetzea gorputz gaitasunak garatuz, batez ere osasunarekin zerikusia dutenak.
- Jarduera fisikoak egitean eta eguneroko bizitzako egoeretan gorputz jarrera egokiak lantzea.
- Euskarrizko muskuluak indartzea, artikulazio mugimendua zalutzeko eta erlaxaziorako ariketak eginez.
- Jarduera fisikoa egin ondoren gorputzaren higieaz arduratzea.

3. multzoa. *Jokoak eta kirolak*

- Bakarkako eta taldeko kirola kultur eta gizarte fenomeno gisa.
- Kirol ekintzekin zerikusia duten mugimenduetarako trebetasunak erabiltzea.
- Bakarkako kirol bateko oinarrizko keinu teknikoak egitea eta arauzko elementuak identifikatzea.
- Jokoaren faseak taldeko kirolean: kontzeptua eta helburuak.
- Taldeko kirolen alderdi komunak nagusi diren jarduerak eta jokoak egitea.
- Besteen eta norberaren jardunaren maila onartzea eta hobetzeko prest egotea.
- Kirol jarduerak baloratzea osasuna hobetzeko bide gisa.
- Egiten diren jarduera, joko eta kirolean aktiboki parte hartzea eta arauak errespetatu eta onartzea.

- Gatazkak modu baketsuan konpontzea emaitzei bakarrik begiratu gabe, kiroltasunez jardutea eta desberdintasunak onartzea, bai gorputz eta kirol jardueretako parte-hartzaile gisa bai ikusle gisa.
- Jarduera fisikoa eta kirola gozamen eta aberastasun pertsonalaren iturri gisa bizitzea.

4. multzoa. *Gorputz adierazpena eta dantza*

- Gorputz adierazkorra: jarrera, keinua eta mugimendua. Gorputzaren kontzientzia adierazpen jardueretan erabiltzea.
- Taldearen dinamika positiboa bultzatzera bideratutako adierazpen jarduerak egitea.
- Adierazpen jarduerak egiteko orduan, erritmo desberdinak konbinatzea eta objektu desberdinak erabiltzea, bai bakarka bai taldean.
- Adierazpen jardueretan aktiboki parte hartzea, adierazpenaren agerpen edo modalitate desberdinak erabiltzea eta desinhibizioaren aldeko jarrera izatea.

5. multzoa. *Jarduerak natur ingurunean*

- Gorputz eta kirol jarduerak natur ingurunean: lurrian, airean eta uretan.
- Arrastoak identifikatuz ibilaldiak egitea.
- Hiri eta natur ingurunea zaintzeko arauak eta segurtasunekoak onartu eta betetzea.

Ebaluazio irizpideak

1. Beroketarako egokiak diren eta gelan egin diren jarduera, joko, tiramendu eta artikulazioen mugimendurako ariketen bilduma egitea.

Egiaztatu behar da ikasleek, ikasgelan irakasleak beroketarako proposaturiko joko eta ariketak egin ondoren, idatzizko euskarrian edo euskarri digitalean jasotzen ote dituzten edozein jarduera fisikorako beroketan erabiltzen ahalko dituzten ariketak.

2. Jarduera fisikoarekin eta eguneroko bizitzarekin zerikusia duten higiene-ohitura eta jarrera osasungarriak identifikatzea.

Helburua honakoa aztertzea da: ea ikasleak, jarduera fisikoa egiten ari denean, zenbait ohitura identifikatu eta gauzatzen dituen, hala nola jantzi egokiak erabiltzea, hidratatzea edo saioen ondoren higiene pertsonala zaintzea. Era berean, egiten diren jarduera fisikoetan eta eguneroko bizitzako ekintzetan (eserita egon, kargak altxatu edo motxilak eraman) ikasleek gorputzaren jarrera egokiak ezagutu beharko dituzte.

3. Osasunarekin zerikusia duten gaitasun fisikoak ikasturtean landu ondoren, ikasturte hasierako maila hobetzea.

Osasunarekin zerikusia duten gaitasun fisikoei dagokienez, irizpide honen bidez ikasleak maila hobetzeko eskatu behar dio bere buruari. Ebaluatzeko kontuan hartuko da, bereziki, ea ikasleak erresistentzia aerobikoan, indar-erresistentzian eta malgutasunean ikasturte hasieran zuen maila hobetu duen, eta ez zaio emaitzari bakarrik erreparatuko.

4. Bakarkako kirol baten oinarrizko alderdi teknikoak hobetzea eta lortutako maila onartzea.

Irizpide honen bidez koordinaziorako gaitasunen garapena ebaluatuko da, bakarkako kirol baterako gaitasun berariazkoetan. Gainera, ikasleak bere jardunaren maila zuzen ebaluatzen asmatzen duen begiratuko da, eta azaltzen zaizkion mugimendu arazoak eraginkortasunez konpontzeko gauza den.

5. Proposaturiko joko edo kirol kolektiboan mugimendu egokia egitea jokoaren fasearen arabera (erasoa edo defentsa).

Ikasleak erakutsi beharko du erasoaldietan baloia zaintzen, aurrera egiten eta tantoa lortzen saiatzen dela, ekintza tekniko egokiak hautatuz; eta defentsa egoeretan, berriz, pilota berreskuratzen, aurrerapena geldiarazten eta aurkariak tantoa lor dezan galarazten saiatzen dela, hori guztia baloiarekin egiten diren kiroletan. Irizpide horren barnean, talde lanarekin, lankidetzarekin, errespetuarekin eta kiroltasunarekin zerikusia duten jarrera-alderdiak ere kontuan hartuko dira.

6. Mezu bat sortzea taldean, gorputz adierazpena, mimoa, keinua, dramatizazioa edo dantza bezalako teknikak erabiliz, eta gainerako taldeei helaraztea.

Mezu bat taldean prestatu eta besteei helarazteko gaitasuna ebaluatu nahi da. Ikasleek, horretarako, landu diren gorputz adierazpeneko tekniketako batzuk hautatuko dituzte. Sormena, desinhibizioa, hautaturiko adierazpen teknikaren egokitasuna eta teknika hori gauzatzeko modua aztertuko dira. Halaber, amaierako jarduera prestatzen taldean egindako lanarekin zerikusia duten alderdi guztiak ebaluatzen ahaliko dira.

7. Ikastetxean edo inguruetan ibilaldia egitea, ezarritako seinaleen arrastoari jarraituz.

Ikasleek ibilbidea osatzeko ezarritako seinaleen esanahiak identifikatu beharko dituzte eta seinaleei jarraitu beharko diete, ibilaldia ezarritako ordenan eta ahalik lasterren egiteko. Irizpide honetan, halaber, jardueraren ingurune fisiko eta sozialarekiko errespetuz jarduteko gaitasuna baloratuko da.

8. Kirol eta gorputz jarduerarekin zerikusia duten testuak eta mezuak (ahozkoak, idatzizkoak, gorputzaren bidezkoak eta ikus-entzunezkoak) adierazi eta ulertzea, arloko hiztegi berariazkoa eta kontzeptu oinarrizkoak erabiliz.

Irizpide honen bidez ebaluatu nahi da arloko testuen inguruko mintzamenari eta idazmenari dagokionez lortu den hizkuntza gaitasuna, eta ikasi den berariazko hiztegiaren erabilera nolakoa den.